

УДК 94(477:438):316.64

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2026.34.14>

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПОРУБІЖЖЯ ЯК ФРОНТИР ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ

Нінічук Сергій,

аспірант кафедри всесвітньої історії

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0009-0002-0452-9414

У представленій статті досліджується українсько-польське порубіжжя, яке стало своєрідним фронтіром двох націй, культур та ідентичностей. Тисячолітня історія сусідства українців та поляків увібрала у себе усі грані спільного співжиття на порубіжних землях, перетворившись у динамічну перехідну зону на межі двох націй/суспільств/держав/культур, котра є не просто лінією на карті, а являє собою колоритний та специфічний регіон, що увібрало у себе культурну та національну багатогранність обох народів, тим самим, увиразнюючи національні особливості.

Історично склалося так, що території де століттями зустрічалися та перепліталися культурні впливи націй, де поряд, або ж спільно, проживали різні народи, разом творячи історію регіону, зокрема, і окремих держав загалом, отримали узагальнену назву пограниччя/порубіжжя. Саме порубіжні терени проживання націй найчастіше ставали предметом суперечок чи гострих кровопролитих конфліктів, переходячи у склад то однієї то іншої держави, які граничили між собою, стаючи своєрідним фронтіром із власною історичною пам'яттю, набором історичних міфів та суспільно-історичних стереотипів, із особливою (іноді, загостреною) ідентичністю.

На прикладі особливостей формування та трансформації історичної пам'яті українців та поляків у статті аналізуються міжнаціональні відносини на порубіжжі. Доведено, що історична пам'ять мешканців порубіжжя є, по-перше, виразним маркером ідентичності, а по-друге, досить чутливим елементом міжнаціональних взаємин.

Дослідження порубіжжя є, фактично, складовою регіоналістики – науки, котра нині є доволі популярною та активно розвивається. Водночас, представлена наукова розвідка є досить вузькою науковою проблемою локальної історії і покликана заповнити прогалини у вивченні історії пограничних українсько-польських територій.

Ключові слова: історична пам'ять, українсько-польське порубіжжя, ідентичність, історичні міфи, культурна спадщина, історія, фронтір, міжнаціональні відносини, українці, поляки.

Ninichuk Serhii. The Ukrainian-Polish border as a frontier of historical memory and identity

This article examines the Ukrainian-Polish borderland, which has become a kind of frontier between two nations, cultures and identities. The thousand-year-old history of Ukrainian-Polish coexistence has absorbed all aspects of shared life in the borderlands, transforming them into a dynamic transition zone on the border between two nations/societies/states/cultures, which is not just a line on the map, but represents a colourful and specific region that has absorbed the cultural and national diversity of both peoples, thereby emphasising national characteristics.

Historically, the territories where the cultural influences of nations met and intertwined for centuries, where different peoples lived side by side or together, creating the history of the region in particular and of individual states in general, have been given the general name of borderlands/frontiers. It was precisely the border areas where nations lived that most often became the subject of disputes or acute bloody conflicts, passing from one state to another, which bordered each other, becoming a kind of frontier with its own historical memory, a set of historical myths and socio-historical stereotypes, with a special (sometimes acute) identity.

Using the example of the formation and transformation of the historical memory of Ukrainians and Poles, the article analyses interethnic relations in the borderlands. It is proven that the historical memory of borderland residents is, first, a distinct marker of identity and, second, a rather sensitive element of interethnic relations.

The study of borderlands is, in fact, a component of regional studies – a science that is currently quite popular and actively developing. At the same time, the presented scientific research is a rather narrow scientific problem of local history and is intended to fill the gaps in the study of the history of the Ukrainian-Polish borderlands.

Key words: historical memory, Ukrainian-Polish borderlands, identity, historical myths, cultural heritage, history, frontier, interethnic relations, Ukrainians, Poles.

Узагальнена назву пограниччя/порубіжжя застосовують до терен де спільно проживали різні народи, разом творячи історію та культуру регіону, де впродовж тривалих історичних періодів зустрічалися та перепліталися культурні впливи націй. Особливістю порубіжних земель є те, що вони часто ставали предметом суперечок чи гострих кровопролитих конфліктів, переходячи у склад то однієї, то іншої держави, які граничили між собою. Як наслідок на порубіжжі тісно переплітаються історичні

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

міфи та суспільно-історичні стереотипи (частіше негативні), у націй, що проживають на порубужжі формуються окремі (часто суперечливо-протилежні) історичні пам'яті із власним набором національних героїв, історичних правд, тощо. Специфікою порубіжжя є і той факт, що тут поряд існують відмінні національні ідентичності (іноді в загостреній формі), і саме ідентичність, часто слугує виразним маркером окремішності націй.

Одним із перших ідентичності порубіжжя став досліджувати Ю. Лотман [2, с. 143], вважаючи, що прикордонні ідентичності зумовлені подвійною чи, навіть, потрійною семантикою, і тим самим, вчений щораз задавав нові горизонти розуміння ідентичності. У своїх працях Ю. Лотман розуміє кордон та порубіжжя, як принципову дуальність, що програмує механізми культурного семіозису [2].

Серед величезного розмаїття визначень поняття «ідентичність», автор найбільш близьким для себе вважає наступне: ідентичність – це усвідомлення людиною власної унікальності, самототожності та постійності, що охоплює цінності, переконання, соціальні ролі, життєвий та історичний досвід. Окрема людина і цілі покоління формуються впродовж життя через взаємодію з середовищем, подіями та включають відповіді на питання «хто я?» та «до якої групи я належу?». Основні типи включають особистісну, культурну, національну та історичну ідентичності. Історична пам'ять є одним із важливих чинників формування та трансформацій національної ідентичності.

Історично склалося так, що на порубіжжі часто виникали конфлікти пов'язані із приналежністю територій та земель, із спробами утвердження чи домінування однієї із націй та національними утисками іншої, фактично, території порубіжжя стали фронтиром двох націй, двох культур. Фронтір (від англ. frontier – кордон, прикордоння) – це динамічна перехідна зона на межі різних суспільств, культур або цивілізацій, що характеризується взаємодією, конфліктами та трансформаціями, а не просто лінійною межею. Це територія освоєння, контактів та культурного обміну.

Фронтір може виступати, щонайменше, у трьох значеннях: історичний, політичний та культурний. Поняття історичного фронтиру включає прикордонну зону, котра активно освоюється, де зустрічаються різні етноси, культури та способи життя. У випадку українсько-польського порубіжжя це переплетення різних релігій (православ'я та католицизму), укладення міжнаціональних шлюбів у яких підтримувалися і українські, і польські традиції, а мовна близькість сприяла глибшому розумінню та культурному взаємопроникненню.

Поняття політичного фронтиру, також притаманне для українського порубіжжя, адже політичний фронтір – це прикордонні області/регіони між ворогуючими/конкуруючими системами, буферна зона із високою нестабільністю. Лише історія ХХ століття для українсько-польських відносин стала важким та контраверсійним спадком, наприклад, українсько-польська війна 1918–1921 років, під час якої і українці, і поляки намагалися утвердити власну державність на одних і тих же теренах [5, с. 450–451], а війна за власну державність перетворила порубіжжя на предмет кривавого конфлікту. Як відомо, українці програли у цьому протистянні, а новоутворена Друга Річ Посполита, включивши до свого складу Західну Волинь та Східну Галичину, повела жорсткий наступ на українську національну культуру, мову, Православну Церкву, що викликало спротив українців [11, с. 128–129]. Саме згадані моменти важким історичним спадком вкоренилися в українську національну пам'ять на порубіжжі, постаючи через образи польських осадників, через репресій проти українців у період пацифікації і т.д.

Ще одним виразним прикладом політичного фронтиру для українсько-польського порубіжжя може слугувати міжнаціональний конфлікт між українцями та поляками, що розгорівся у роки Другої світової війни на Волині та в Галичині. Кривавий перебіг міжнаціонального протистояння не просто важким тягарем ліг на історичну пам'ять українців та поляків, але й породив чимало історичних міфів та суспільних стереотипів, які, попри десятиліття, пробовжують залишатися досить стійкими складовими національних історичних пам'ятей [8, с. 53–55]. «Волинь'43» не просто один із найгостріших каменів у сучасних українсько-польських відносинах, але й дуже зручний предмет для маніпуляцій та інструментів у гібридній війні, що її нині веде Російська Федерація супроти України. Поняття політичного фронтиру, якраз у згаданому випадку, може слугувати хрестоматійним прикладом.

Повоєнні роки, що пов'язані із утвердженням радянської системи на теренах Західної України та ПНР, ще більше поглибили на порубіжжі відчуття буферної зони із високою нестабільністю. Депортаційні та переселенські акції в історичній пам'яті мешканців порубіжжя закарбувалися новими болючими шрами, а збройна боротьба з УПА, яка тривала у повоєнні роки лише поглибила міжнаціональний розбрат [6, с. 159–161] і відчуття фронтиру, як динамічної перехідної зони на межі довох націй, що характеризується конфліктами та трансформаціями, а не просто лінійною межею, послалося багатократно.

На переконання автора, саме історична пам'ять про події першої половини та середини ХХ століття, на сьогодні, є домінуючими в історичній пам'яті українців та поляків, а на порубіжжі ці пам'яті є особливо болючими, перерісши в культурну історичну травму.

Як зазначалося вище, вирізняють і поняття культурного фронтиру. Так от, культурний фронтір розпочинається із межі, за якою розпочинається невідоме: ознайомлення із культурою сусідів, прилучення до їхніх традицій, цінностей, світогляду. Українсько-польське порубіжжя є, також, яскравим прикладом культурного фронтиру, на якому не просто зустрічалися дві культури, але й творилася спільна культурна спадщина, яка, з одного боку, об'єднувала та зближувала два сусідні народи, а з іншого – увиразнювала національну окремішність та ідентичність.

Одним із наслідків формування культурного фронтиру на порубіжжі українців та поляків є багата спільна культурна спадщина. Однак і тут, свого часу, не обійшлося без конфліктів, адже часто траплялося так, що кожна із сусідніх націй вважала той чи інший культурний об'єкт є власною культурною пам'яткою, а у випадку, якщо такі пам'ятки знаходилися за межами держави виникало чимало конфліктів щодо опіки, відбудови/реставрації, користування архітектурним об'єктом [3, с. 39–40], тощо. У цьому сенсі лінійна межа культурного фронтиру (йдеться про кордони держав) часто породжувала претензії щодо територій, як от наприклад, поширені у польському суспільстві дискусії про «польськість Львова» [8, с. 77–79], які, доречі, із регулярністю постають у польському суспільному дискурсі, особливо в середовищі «кресов'яків».

І будучи, згідно визначення фронтиру, динамічною перехідною зоною на межі різних суспільств, культур або націй, українсько-польське порубіжжя, як фронтір просякнутий численними історичними стереотипами та міфами, неминуче вів до формування та побутування пам'яткових історичних та культурних травм. Такі травми в історичній пам'яті, як показали дослідження, постійно програються/прокручуються у колективній свідомості, на національному рівні і є, надвчайно, стійкими категоріями, а тому їх надзвичайно складно позбутися [7, с. 13].

Про культурну травму у прикордонних ідентичностях багато писав французький філософ П. Рікер [4], зокрема у праці «Пам'ять, історія, забуття». Так, вчений ствердував, що історичній пам'яті притаманними є не лише механізми повторення культурної травми, а й обов'язкова зацикленість на травматичних спогадах. Таку зацикленість людина не взмозі подолати сама, а лише за допомогою певної спільної колективної герменевтики [4, с. 217].

Уже із початку ХХІ століття поняття культурної травми дослідники тісно пов'язують із колективною національною ідентичністю (це особливо є характерним для порубіжних регіонів), що розуміється не лише як механізм побудови свого колективного «культурного обличчя», але й як механізм культурного опосередкування. Через цей механізм культурна травма виявляється, проголошується, і, що цікаво, як вважають вчені, виліковується, чи притамовується, оскільки, на думку дослідників, вона не може бути остаточно подолана, принаймні на рівні одного-двох поколінь [7, с. 14]. Звідси і виникають генераційні теорії травми, у яких розглядаються культурні травми, властиві для тих чи інших поколінь.

Таким чином, можна ствердувати, що культурна історична травма є певною точкою розриву з колишнім досвідом задля того, щоби реалізувати позитивний сценарій розвитку та змін. А тому, прикордонні ідентичності можуть та повинні стати новим полем діалогу та взаємодії, що дозволить переосмислити травматичний досвід українсько-польських відносин та збудувати новий дружній до відмінних ідентичностей світ. Враховуючи негативний багаж національних пам'ятей українців та поляків, що мешкають на порубіжжі, надзвичайно враховувати згадані вище моменти щодо подолання культурних пам'яткових травм.

Історична пам'ять українсько-польського порубіжжя, як уже зазначалося вище, рясно просякнута суспільно-історичними стереотипами, що побутують тут і є доволі стійкими. Саме на прикладі останніх, пропонуємо простежити трансформації історичної пам'яті на порубіжних землях, візьмімо до прикладу стереотипи товариства кресов'ян. На початку 90-х років ХХ століття, з моменту коли на політичній мапі Європи постають незалежні Республіка Польща та Україна, частина польського суспільства перебувала під впливом діяльності так званих «кресових» середовищ [8, с. 78]. Кресов'яцькі осередки, головним чином, складали мешканці колишніх південно-східних воєводств Другої Речі Посполитої, порубіжних земель, котрі вимушені були залишити свої місця проживання у роки Другої світової війни та у перші повоєнні роки (а зі зміною державних кордонів, вони так і не повернулися на терени довоєнного проживання). До складу кресових товариств входили і нащадки (діти та онуки) згаданих переселенців, які вважали себе емоційно пов'язаними себе із «трагедією поляків Волині та Східної Галичини». Кресов'яни, часто, називали себе останніми із живих свідків історії «східних кресів» Другої Речі Посполитої, вважали обов'язковим засвідчити історичну правду про те, як жили і боролися поляки на цій землі. Просвітньо-патріотична праця для них була «зрозумілою», адже, за їхніми словами, «плеяда спеціалістів від пропаганди і брехні докладає всіляких старань, аби цю історичну правду стерти з пам'яті народу або абсолютно її змінити» [10, с. 3].

Представники української національно-демократичної думки, вважали предстаників кресов'яцьких середовищ, зняряддя частини політичних сил для «нацьковування поляків на литовців, українців та білорусів», принаймні, такої точки зору притримувався львівський історик Я. Дашкевич [1, с. 15].

Цитований вище львівський історик Л. Хахула стоїть на переконанні, що сильні сегменти можна пояснити і тим, що довоєнна «кресова» традиція зміцніла в епоху ПНР, коли саме лише походження зі «східних кресів» майже дорівнювало спротиву комуністичній системі. У суспільній свідомості «креси» функціонували як острівець автентичної Польщі, відмінної від комуністичної брехні. Кресов'яни, як і колишні вояки АК, для польської антикомуністичної опозиції становили надважливе підгрунтя національно-патріотичної діяльності [8, с. 79].

Проте, вже від початку існування незалежної демократичної Польщі, частина колишньої опозиції відійшла від кресов'ян. І якщо діячі Комітету захисту робітників прагнули будувати демократичну і приязну до сусідів державу, то кресов'яни – прагнули відродження міжвоєнної Польщі. «Кресові» організації, з одного боку, переймалися правами за кордоном, а з іншого – емоційно, з погордою ставилися до сусідів. Серед найактивніших «національно-кресових організацій» була організація створена у 1991 році під назвою – Товариство увічнення пам'яті жертв злочинів українських націоналістів. А уже з наступного, 1992 року, згадане Товариство стало видавати часопис «На рубежі» («Na Rubieżu»). Саме на сторінках цього часопису, чи ненайбільше, ширяться негативні стереотипи про українців/українців-повстанців.

Варто акцентувати, що усі ці стереотипи напряду тісно пов'язані із пограничними теренами і є складовою політичного фронтиру українсько-польського порубіжжя. Дані стереотипи є, напрочуд, стійкими як демонструє досвід українсько-польських взаємин і неодноразово ставали причиною загострення міжнаціональних відносин. Адже, аналіз особливостей історичної пам'яті, досліджуваного регіону свідчить, що пам'ятевий спадок періоду Другої світової війни є найбільш чутливим сегментом у двосторонніх взаєминах. Проведене дослідження, також, показало, що історична пам'ять мешканців порубіжжя виступає виразним маркером ідентичності.

Варто акцентувати і на тому факті, що лише у частини суспільства існує сприйняття чи несприйняття стереотипів, до того ж суспільно-історичні стереотипи мають здатність змінюватися, трансформуватися у позитивний чи негативний бік. Автор статті погоджується із думкою низки дослідників про те, що усе «зло» від стереотипів полягає, навіть, не в тому, що вони пропонують фальшивий образ дійсності (спотворюють, викривляють історичну пам'ять), а радше в унеможливленні у зв'язку із ними, появи альтернативного бачення цієї дійсності [9, с. 128–129]. Досвід показує, що стереотипи не завжди помилкові і можуть містити в собі «зерна правди», а також правильно віддзеркалювати міжгрупові різниці.

Література:

1. Дашкевич Я. Фальсифікація новітньої історії історії українського народу в сучасній Польщі (Товариства кресов'яків та їх діяльності). *Український час*. 1991. № 1 (8). С. 11–35.
2. Лотман Ю. Непередбачувані механізми культури. К.: Дух і Літера, 2010. 233 с.
3. Притулюк В. Державна політика у сфері охорони культурної спадщини (на прикладі пам'яткоохоронної діяльності на Волині). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 26. Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 38–42.
4. Рікер П. Пам'ять, історія, забуття. Київ. 2004. 728 с.
5. Стрільчук Л. Волинські «Просвіти» у боротьбі за національну ідею та українізацію православно церкви у 20-30-х роках ХХ століття: публічний резонанс, виклики та протидії. *Public history: selected issues: Collective monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2024. P. 446–465.
6. Стрільчук, Л., Нінічук, А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 368 с.
7. Титар О. Прикордонна ідентичність і теорії культурної травми. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27 – 28 січня 2021 року)*. Ужгород, 2022. С. 11–15.
8. Хахула Л. «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискусії про Україну. Львів, 2016. 304 с.
9. Caruth C. Listening to Trauma. Conversations with Leaders in the Theory & Treatment of Catastrophic Experience. Baltimore: John Hopkins University Press, 2014. 392 p.
10. Sprawozdaie z pierwszej sesji Ogólnopolskiego Seminarium Historii Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej. *Na Rubieży*. 1992. № 1. s. 3.
11. Strilchuk L., Yarosh Ya.. The societies «Prosvita» of Volhynia voivodeship in confrontation with the Polish authorities (1921–1934). *East European Historical Bulletin / [chief editor Vasyl Ilnytskyi]*. Drohobych: Publishing House “Helvetica”, 2021. Issue 20. P. 127–135.

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026